

6.2.3 ТАЪРИХИ ЗАБОН
6.2.3 ИСТОРИЯ ЯЗЫКА
6.2.3 HISTORY OF THE LANGUAGE

УДК 811.21/22

DOI 10.24412/3005-849X-2026-2-92-99

**ИМКОНОТИ КАЛИМАСОЗИИ
ПАСВАНДИ -ИН / -ГИН ДАР
ОСОРИ НАСРИИ ОХИРИ САДАИ
XIX ВА ИБТИДОИ АСРИ XX**

Бобокалонова Раъно Норбаевна, дотсенти
кафедраи методикаи таълими забон ва адабиёти
МДТ “Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон
ба номи С. Айни” (Душанбе, Тоҷикистон)

**ВОЗМОЖНОСТИ
СЛОВООБРАЗОВАНИЯ
СУФФИКСА -ИН / -ГИН В
ПРОЗАИЧЕСКИХ
ПРОИЗВЕДЕНИЯХ КОНЦА XIX
И НАЧАЛА XX ВЕКА**

Бобокалонова Рано Норбаевна, доцент кафедры
методики преподавания языка и литературы
ГОУ «Таджикский государственный
педагогический университет имени С. Айни»
(Душанбе, Таджикистан)

**WORD-FORMATION POTENTIAL
OF THE SUFFIX -IN / -GIN IN
PROSE WORKS OF THE LATE
19TH AND EARLY 20TH
CENTURIES**

Bobokalonova Rano Norbaevna, associate
professor of the department of methods of teaching
languages and literature under the SEI “Tajik State
Pedagogical University named after S. Aini”
(Dushanbe, Tajikistan)**e-mail: b.rano@bk.ru**

Тобишҳои маъноии пасванди –ин/-гин дар заминаи осори насрии охири асри XIX ва ибтидои асри XX, ки мавриди қорбурди суҳанварони ин давр қарор гирифтааст, баррасӣ мегардад. Далелҳои таҳлилушуда, ки ба вижагиҳои дастурии пасванди мавриди назар иртибот доранд, аз се асари давраи мазкур – «Таърихи ҳумоюн»-и Муҳаммад Содиқхоҷаи Гулишанӣ, «Рӯзномаи сафари Искандарқул»-и Абдураҳмон Мустаҷири Самарқандӣ ва «Тухфаи шохӣ»-и Мирзоабдулазими Сомии Бӯстонӣ баргузида шудаанд. Дар заминаи таҳлили маводди фактологӣ натиҷабардорӣ шудааст, ки дар беишари маврид пасванди -ин ба исмҳои моддӣ изофа шуда, сифати нисбӣ месохтааст. Дар идомаи таҳқиқи муқоиса қайд шудааст, ки гунаҳои маъносозии ин пасванд низ ҳамгуну ҳамсон набуда, барои баёни мафоҳими мухталиф ба монанди афзору ҷинс, замону тартиб, ҷиҳат ва макон, шабоҳату монандӣ ва ғ. меояд. Тибқи бардошти соҳибмақола яке аз қоркардҳои муҳимми пасванди –ин воҷасозӣ ва маънобахшӣ ба калимот буда, ин унсури дастурии забон беишар ба исм, шумора ва зарф итлоқ мешудааст.

Калидвожаҳо: забони тоҷикӣ; пасванди –ин/-гин; исмҳои моддӣ; сифати нисбӣ; осори мансури охири садаи XIX-аввали XX; Гулишанӣ; Мустаҷири Самарқандӣ; Сомии Бӯстонӣ

Рассматриваются смысловые оттенки суффикса -ин/-гин на материале прозаических произведений конца XIX – начала XX века, использованных авторами данного периода. Проанализированные примеры, связанные с грамматическими особенностями рассматриваемого суффикса, отобраны из трёх произведений указанного времени: «Таърихи ҳумоюн» Муҳаммада Содиқходжи Гулишани, «Рӯзномаи сафари Искандарқул» Абдураҳмона Мустаҷири Самарқанди и «Тухфаи шохӣ» Мирзоабдулазими Сомии Бӯстони. На основе анализа фактологического материала сделан вывод, что в большинстве случаев суффикс -ин присоединяется к конкретным (вещественным) существительным и образует относительные прилагательные. В ходе дальнейшего исследования и сопоставления отмечается, что семантические функции данного суффикса

не являются однородными и используются для выражения различных значений, таких как орудие и материал, время и порядок, направление и место, сходство и подобие и др. Согласно мнению автора статьи, одним из важных свойств суффикса –ин является его словообразующая и смыслообразующая функция. Этот грамматический элемент языка чаще всего относится к существительным, числительным и наречиям.

Ключевые слова: таджикский язык; суффикс –ин/-гин; вещественные существительные; прилагательные; проза конца XIX – начала XX века; Гулшани; Мустаджир Самарканди; Соми Бустони

This article examines the semantic nuances of the -in/-gin suffix using prose works from the late 19th and early 20th centuries, as used by authors of that period. The analyzed examples, related to the grammatical features of this suffix, are selected from three works of that period: "Tarihi Khumoyun" by Muhammad Sodikhodzhi Gulshani, "Ruznomai Safari Iskandarkul" by Abdurrahmon Mustadzhiri Samarqandi, and "Tukhfai Shokhi" by Mirzoabdulazimi Somii Bustoni. Based on an analysis of the factual material, it was concluded that in most cases, the suffix -in is attached to concrete (material) nouns and forms relative adjectives. Further research and comparison revealed that the semantic functions of this suffix are not uniform and are used to express various meanings, such as tool and material, time and order, direction and place, resemblance and similarity, and others. According to the author of the article, one of the important properties of the suffix -in is its word-forming and meaning-creating function. This grammatical element of language most often applies to nouns, numerals, and adverbs.

Key-words: Tajik language; suffix -in/-gin; material nouns; adjectives; prose of the late XIX-th – early XX-th centuries; Gulshani; Mustajir Samarkandi; Somi Bustoni

Муқаддима. Яке аз вижагиҳои калима, бахусус исм ва сифат, сохтори онҳо мебошад, ки дар осори садаҳои гуногун бо шеваҳои мухталиф мавриди истиқболи суханварон қарор гирифтаанд. Доир ба сохтору вазифаҳои дастурии ин ҳиссаҳои нутқ дар забоншиносии тоҷик тадқиқоти қобили мулоҳизае рӯйи қор омадааст, ки натиҷаи он дар мақолаву рисолаҳои илмӣ алоҳида мундариҷ шудааст. Масъалаи таснифоту дастабандии ҳиссаҳои мустақили нутқ бештар дар меҳвари қовишҳои забоншиносони тоҷик, ба мисли профессор Ш.Рустамов ва Ш.Ниёзӣ қарор гирифтааст [10, 11, 12; 8]. Дикқати забоншиносони эрониро низ сохтмони ҳиссаҳои номии нутқ ба худ ҷалб кардааст. Масалан, забоншинос Парвиз Нотили Хонларӣ сохтмони исм ва сифатро ба се навъ тақсим кардааст: 1) сода; 2) мураккаб; 3) муштак ва яке аз гунаҳои исм ва сифати мураккабро таркиби як калимаи мустақил бо «чӯзӣ пайванд» (пешванд ё пасванд) доништааст. Ў муштакро исм ё сифате медонад, ки аз моддаи мозӣ ё музореъ сохта шуда бошад [14, с.159-171].

Дар мақолаи ҳозир имконоти калимасозии пасванди –ин ва муодили дигари он –гин, ки дар асарҳои охири асри XIX ва ибтидои қарни XX, яъне «Таърихи хумоюн»-и Муҳаммад Содикхоҷаи Гулшанӣ, «Рӯзномаи сафари Искандарқул»-и Абдураҳмон Мустаҷири Самарқандӣ ва «Тухфаи шохӣ»-и Мирзоабдулазими Сомии Бӯстонӣ, бо усулҳои ғайримунтазаираву муқаррарӣ ба қор рафтаанд, ба доираи таҳлил қаша шудааст.

Маводх ва усулҳои таҳқиқот. Маводди фактологӣ мо дар заминаи се асар – «Таърихи хумоюн», «Рӯзномаи сафари Искандарқул» ва «Тухфаи шохӣ» фароҳам омада, дар ҷараёни таълифи мақола аз методҳои тадқиқотии чандомад, муқоиса ва тасвири истифода қарда шудааст.

Натиҷаҳои мақола бо таъя ба назария ва амалияҳои дар он татбиқшуда, ки ба сарчашмаҳои ватанӣ хориҷӣ асос ёфтаанд, ба даст омадааст.

Муҳокима. Дар забоншиносии тоҷик, вобаста ба он ки вандҳо дорои маъноҳои мухталиф мебошанд, пасвандҳои ба якмаъно ва сермаъно дастабандӣ кардаанд. Забоншинос Г.Мирзоев пасванди **-ин**-ро ба гурӯҳи пасвандҳои якмаъно мансуб донистааст [6, с.14]. Дар дастурҳои забони тоҷикӣ ин пасвандро танҳо ҳоси сифат дониста, зайли калимасозии исм ба он ишорае нашудааст. Дар боби калимасозии сифат, ки дар дастури «ЗАҲТ» сурат гирифтааст, оид ба пасванди мавриди назар чунин ақида матраҳ гардидааст: «Суффикси **-ин** (**-гин**) нисбатан каммаҳсул буда, сифати нисбӣ месозад: **косаи чӯбин**. Ин суффикс бо исмҳои омада сифатҳои месозад, ки аз қадом материал сохта шудани предметро мефаҳмонанд. Суффикси **-ин** аз зарфҳои замон сифатҳои месозад, ки ба замон нисбат дода шудани аломатро мефаҳмонанд» [4, с.187].

Ин нуқта мусаллам аст, ки вандҳо дар алоҳидагӣ соҳиби маъно набуда, корбурди мустакил надоранд ва дар қанори вожаҳои озод маъно пайдо мекунанд. Мисли **-гар** дар «коргар» ё **-зор** дар «гулзор». Ғолибан вандҳо ва ҳосса пасвандҳо ба калимаҳои алоқаманд гашта, маънои луғавӣ ва сохтори онро тағйир медиҳанд ва дар натиҷа вожаҳои мутафовит месозанд. Ҳамаи пасвандҳо ба ҳиссаҳои мустакили нутқ ҳамроҳ гашта, хусусияти тағйир додани маънои онро надоранд. Ба унвони намуна, метавон пасванди **-манд**-ро зикр кард, ки ба исмҳои чун **дониш** ва **хуш** изофа мешавад ва бо сохти ҷадиди калимоти **донишманд** ва **хушманд** навъи онҳоро аз исм ба сифат тағйир медиҳад, аммо наметавонад ба исмҳои чун **тарс**, **ғам** ва **хашм** изофа шавад ва вожаҳои **тарсманд**, **ғамманд** ва **хашмманд** бисозад. Дар забони тоҷикӣ вандҳои ба се даста – пешванд, миёнванд ва пасванд тасниф мекунанд. Пасвандҳо пас аз реша омада, барои иваз шудани сохтор ва ё шакли калимаҳои мусоидат мекунанд.

Бояд гуфт, ки мафҳуми сермаъноӣ ин як воҳиди забонӣ аз ҷанҷи маънӣ бархурдор буданро далолат мекунад. Сермаъноиро метавон дар сатҳи мухталифи воҳидҳои забон чун ванд, калима, ибора ва ҷумла мавриди баррасӣ қарор дод, ҳарчанд дар суннати забоншиносии сермаъноӣ танҳо дар сатҳи вожа аҳаммиат ёфта ва таҳлили он низ ба ҳамин сатҳ маҳдуд гаштааст.

Ҳоло доир ба пасванди **-ин** таваҷҷуҳ мекунем, ки ба калимаҳои изофа шуда, дар тағйири маъно ва сохтори онҳо нақши калидӣ бозидааст. Сермаъно будани ин дастури забон низ аз ивази маънои калимаҳои решагӣ ба вучуд меояд. Пасванди **-ин** аз пасвандҳои фаъоли забони тоҷикӣ маҳсуб шуда, бо нишонаҳои дастурии худ аз гурӯҳи пасвандҳои дигар тафовут дорад.

Чунонки таъкид шуд, муҳимтарин қоркарди ин пасванд дар мабодиси дастурӣ сохтани сифати нисбӣ аст ва решаи он метавонад аз исм, сифат, ҷонишин ва зарф ташаккул ёфта бошад. Забоншинос Ҷ.Валиев доир ба ҳудуди густариши корбурди ин пасванд, ки дар заминаи осори муосир сурат гирифтааст, чунин ибрази ақида кардааст: «Ин пасванд (пасванди **-ин** – Б.Р) аз рӯи хусусияти калимасозии дар низомии калимасозии исм ба гурӯҳи пасвандҳои беаҳсул дохил мешавад. Ин пасванд дар «Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик» дарҷ нашудааст. Морфемаи **-ин** бо исмҳои омада, номи шайъ месозад. Дар адабиёти классикӣ бо ин пасванд аз қолиби исмҳои исмҳои дигар сохта шудааст... Пасванди **-ин** дар осори нависанда (Абдулҳамиди Самад – Б.Р.) беаҳсул буда, нависанда бо ин пасванд як калимаро истифода кардааст: **пӯстин**» [2, с.65].

Мушоҳидаи корбурди пасванди **-ин** дар калимаҳои аз он шаҳодат медиҳад, ки нақши он дар ташаккули калимаҳои ҳамгун набудааст. Дар бештари маврид пасванди мавриди таҳлил ба исмҳои моддӣ изофа шуда, сифати нисбӣ сохтааст.

Исми моддӣ + -ин = сифати нисбӣ: Дидем, ки ба даруни ҳар қадами онҳо як пӯстак ва як кӯрпаи кӯҳна ва дег, табақи **чӯбин** ва кафлези **чӯбин** дорад [7, с.34-35]. Кафши **чӯбинро** аз барои зимистон ва баҳор мекунанд, то ки дар лой нағӯтанд [7, с.93]. Сандуқи қалони **чӯбинро** тавл мегӯянд, хурдашро сандуқ мегӯянд [7, с.99]. Дар дохил шаҳр як саду наваду

нуҳ адад мадрасаи **сангинро** доро аст [3, с.48]. Аз осори абнияти қадима дар ин ҷо манори **сангини** он аст, ки аз абнияти Алб Арслонхон аст [3, с.53].

Корбурди пасванди мавриди таҳлил дар се асари мавриди истифода ҳамгуну ҳамсон набудааст. Масалан, муаллифи «Таърихи ҳумоюн» дар баъзе ҳолат барои баёни андешааш аз ин пасванд зиёдтар суд чустааст: Ва дар ин вилоят як мадрасаи сангин ва як қорихона ва ба финои кӯрғони он ҳашт адад хонақоҳи **сангину чӯбин** ва чаҳорсаду ҳаҷдаҳ масочид ва муштамил бар ҳаштсаду нуҳ адад қария ва дорой як лаку панҷоҳ ҳазор нуфус аст [3, с.49]. Ба сари мазори фоизуланвори Шайх Абдулҳолик ба финои шаҳри он як мадрасаи **сангин** аз абнияти Мирзо Улуғбек мавҷуд аст ва як мадрасаи **чӯбини** дигар низ дорад ва як хонақоҳи **сангини** дигар ба сари мазори Сӯфӣ Чунайд низ мавҷуд аст, бағоят рафеъ ва матин аст [3, с.50]. Ва аз ҷумлаи хоссаи вилояти Қаротегин кафши **чӯбин** аст, ки онро ғайр аз аҳолии вилояти мазкур соири аҳолии кӯхистон истеъмол намуда наметавонанд [3, с.156].

Дар мавридҳои алоҳида гоҳо ба исми моддӣ пасванди **-ин** ҳамроҳ гардида, барои сохтани исми моддӣ дигар замина фароҳам офардааст:

Исми моддӣ + -ин = исми моддӣ: Расми он мардум аз пӯсти гӯсфанд ё суғур **пӯстин** мекардаанд [7, с.96].

Баъзан ин калима дар таркиби калимаҳои мураккаб низ омадааст: Рӯзе, ки аз барои дидани элҷӣ муқаррар шуда буд, подшоҳи диндор бетакаллуф, **қуҳнапӯстине** дар бар ва... [1, с.123].

Забоншинос А.Қобилов, ки доир ба калимасозии «Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» тадқиқот анҷом додааст, оид ба пасванди мазкур чунин ибрози андеша мекунад: «Дар матнҳои забони порсии бостон пасванди номбурда (пасванди -ин – Б.Р.) дар шакли *aina-* дучор гардида, дар ҳар ду давраи инкишофи забони форсӣ-тоҷикӣ (миёна ва нав) яке аз унсурҳои фаоли калимасоз ба шумор меомад... Чанде аз калимаҳои марбут ба исм ба пасванди мазкур ҳамроҳ шуда, аз ҷиҳати сохта шудани ҷавохирот, металлҳо ва м. инҳоро ифода намудааст. Мисоли чунин калимаҳо *симин*, *оҳанин*, *зарин*, *дастваранҷин* (дастбанд, ҳалқае, ки аз тилло ва нуқра бошад ва занон ба даст банданд), *рӯйин* ба шумор мераванд» [5, с.107].

Исми маънӣ+ -ин = сифат: Пасванди **-ин** ба калимаи «ғам» ҳамроҳ шуда, барои ифодаи ҳолати руҳии инсон ба кор рафтааст: Гар шуд талаф аз ҳаҷри ту сад Гулшанӣ имрӯз, / **Ғамгин** машав аслан, ба қазову қадар андоз [3, с.30]. Чун хабари убури лашкари нодирӣ мунташир шуд, Абулфайзхон ин маъниро шунида, зиёда **ғамгин** шуда, дар фикри муодоаа афтада, ба атроф ва ҷавониби вилоят хабар фиристода, мардуми вилоятро ба ҷанги лашкари нодирӣ даъват кард [1, с.36].

Яке аз мавзуоти қобили баҳс дар бораи пасванди **-ин** вожасозӣ ва маънобахшӣ ба вожаҳо мебошад. Гунаҳои маъносозии онро метавон ба қарор зайл зикр кард:

1) Афзору чинс. Дар ин маврид пасванди **-ин** ғолибан барои баёни чинси мавсуф (муайяншаванда) ба кор меравад. Яъне аз кадом навъи афзору чинс (муайянкунанда) сохта шудани предметро далолат мекунад: Дар пешғаҳи хона таҳмон ва сандуқи **чӯбин** карда мондагианд [7, с.114]. Ва дар тахти ин кӯрғон хонақоҳи **сангини** идайн ва ҷумъахонӣ ва панҷвақтӣ аст [3, с.58]. Ҳар рӯз дар матбах таоми бисёр фармуда, аҳолии вилоятро ҳар пагоҳу бегоҳӣ ба куруниш дароварда, ба ҳузури худ нишонида, ба ҳар кадом ба табакҳои **чӯбини** калон аз ҳар чинс таом... [1, с.205]. Дар ин вақт губурнотур бо лашкари насоро дар мавзеи Нони **сангин** – як фарсаҳии Ҷиззах омада, фаромад [1, с.245]. Ҳар ки бо фӯлодбозу панҷа кард, / Соиди **симини** худро ранҷа кард [1, с.295].

2) Замону тартиб. Пасванди **-ин** гоҳ барои ифодаи мафҳуми замон ва тартиби предмет меояд:

Чаноби олиҳазрат, аввал дафъи душмани хоричиро аҳамм ва **аввалин** дониста, ба тарафи Чаҳорҷӯй равона шуданд [1, с.152]. Аз он вақт инҷониб шаш маротиба вайрон шуда, боз обод шудааст, ки ҳозира кӯрғон то **охирин** бор Подшоҳоча ном ҳокими Масчоҳ дуруст карда будааст [7, с.62]. Дигар расми онҳо ин аст, ки дар **охирин** рӯзи чаҳоршанбеи моҳи сафар дар як чо алав карда, зан ва мард ва бачча ва духтар – ҳама хурду калон аз болои он се бор чаҳида мегузаштаанд ва мегуфтаанд, ки «алас-алас, кулли балодин халос» [7, с.112]. Он чамоа аз ҷихати ниқор ва кинаи **дерин** ин маъниро писандида, дар тақвияи модаи мунофарат ва... [1, с.38].

Бархе аз забоншиносон доир ба чунин вазифаи пасванди **-ин**, ки дар осори намояндагони калассикии тоҷику форс ба мушоҳида гирифтаанд, изҳори андеша кардаанд. Профессор М.Чумъаев ҳини тадқиқи осори насрии Абдурахмони Ҷомӣ ба корбурди ин пасванд, ки аз ҷониби суҳанвар ба кор рафтааст, ба хулосаи зайл мерасад: «Бо ин пасванд (пасванди **-ин** – Б.Р.) аз зарфҳои *аввал*, *охир* сифатҳои нисбии *аввалину охирин* сохта шудааст, ки аломати предметро нисбат ба замон ифода менамоянд: *Агар омадаӣ, ки илми аввалину охирин биёмӯзӣ, инро рӯй нест. Ин ҳама Холиқ донад*» [15, с.291].

3) Ҷихат ва макон. Яке аз тобишҳои маъноии пасванди **-ин** барои нишон додани ҷихат ва макони афзори шайъ меояд. Баъзан калимаҳое дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ аз ҷониби соҳибзабонон ба кор мераванд, ки ташхиси вачҳи тасмия (этимология)-и онҳо нуктаҳои басо муҳимми сайри таърихӣ ва таҳаввули тадриҷии вожагонро дар ихтиёри мо мегузоранд. Ба ҳайси далел метавон аз вожаи «поин» ёдовар шуд. Дар назари аввал, гӯё унсури мазкур аз як реша иборат мебошад. Аммо чун мо аз дидгоҳи ташхису таҷзия ба он таваҷҷуҳ мекунем, мебинем, ки он аз вожаи «по/пой» ва пасванди **-ин** ташаккул ёфтааст. Яъне, узввожа (соматизм)-и «по/пой», ки дар тарафи поёнии инсон қарор гирифтааст, бинобар ин бо замимаи ин пасванд гунаи «поин» ба вучуд омада, самти зерро далолат кардааст. Минбаъд ин калима аз маънои аслии худ дур рафта, барои ифодаи «ҳар чизи ба зер ё поён далолат мекарда» дар гардиш қарор гирифтааст. Дигар ин ки, тафсиру ташреҳи ин калима дар «ФЗТ» низ ин андешаро асоснок мекунад: «**Поин** پایین 1. зер, зерин, тах, паҳ. Фиристода куштан гар оин будӣ, / Саратро кунун ҷой поин будӣ. *Асадӣ*; Зи пӯлод сад кӯҳ бар пой қард, / Ба поини ӯ ганҷро ҷой қард. *Низомӣ*; 2. тарафи пой, ҷониби пой» [13, ҷ.2, с.75] забт шудааст.

Лафзи мазкур дар «Рӯзномаи сафари Искандаркӯл» дар чор маврид истифода шуда, дар ду китоби дигари мавриди тадқиқи мо боре ҳам мушоҳида нагардид: **Поини** ду кӯҳ роҳ мебошад, ки роҳи мазкур дар лаби об мебошад. Мобайни ду кӯҳ миқдори панҷоҳ газ мебарояд [7, с.23]. **Поини** дарё як кӯҳи азиме [7, с.24]. Қӯрғони Даштиқозии мазкур **поини** ду кӯҳ дар лаби дарё мебошад [7, с.26]. **Поини** ду кӯҳи он мавзъи миқдори ду ҳазор қадам мебарояд [7, с.26].

4) Шабоҳату монандӣ. Дар асарҳои мавриди назар пасванди **-ин** ба калимоти гуногун замима шуда, маънои шабоҳату монандиро расонидааст: Ба номаи сидқ хитома нигошта, хомаи **анбарин** шамомашуда, ки ҷӣ миқдор дӯстӣ, ки ба волиди мочиди мо доштед, ба мо низ боқӣ ва барқарор хоҳед дошт [1, с.343]. Шавад мушки Хито ночиз пеши зулфи **мушкинат**, / Кунад хомӯш шамъи оразат шамъи шабистонро [3, с.28].

Вожаи «анбарин» дар фарҳанг ба маънои «**Анбарин** عنبرين анбардор; хушбӯ, муаттар; зулфи анбарин – зулфи сиёҳ ва хушбӯй [13, ҷ.1, с.67] омадааст. Унсури луғавии «мушкин» бошад, маънои «**Мушкин** مشكين 1. мушқдор, дорои бӯйи мушқ, мушқнок; мушкин ғизол – оҳуи мушқдор; 2. сиёҳу хушбӯй (дар бораи мӯй); 3. сиёҳ» [13, ҷ.1, с.786]-ро дорад.

Ҳар ду калима дар шоҳиди боло ба маънои шабоҳату монандӣ – «мисли анбар хушбӯй» ва «мисли мушқ сиёҳу хушбӯй» омадааст. Лозим ба ёдоварист, ки баъзан вожаи «мушкин»

ба калимаҳои «хотима» ва «хитома» замима шуда, ҳамон маънои ишорашударо ифода кардааст: ... нусхае ҷудогона тартиб додаам, ки ҳанӯз ба баёз нарасида, иншоаллох, агар умр мусоидат кунад, онро аз мусаввада ба баёз расонида, замимаи ин номаи **мушкинхотима** хоҳам сохт [1, с.352]. Дурра қоилуҳу. Ба ихтитом анҷомид ин номаи **мушкинхитома** рӯзи чаҳоршанбе, бисту чаҳоруми шаҳри Раҷаб санаи 1348 ҳичрӣ ба дастёрӣ ва имдоди фазилатпаноҳон... [1, с.353].

Шоҳиди зери даст аз он гувоҳӣ медиҳад, ки баъзан шабоҳату монандӣ дар моҳияти предмет ниҳон аст. Гоҳе ҳадаф аз қорбурди сифатҳои сохта, ки бо пасванди **–ин** ташаккул ёфтаанд, барои эҷоди иртиботи моҳияти байни сифат ва мавсуф аст. Масалан, дар далелҳои зер суҳанварон бо қорбурди калимаи «сангин» байни сахтӣ ва маҳкамӣ «санг» бо «хона» ва «хонақоҳ» робита эҷод карда, бад-ин шева, устуворӣ ва осебнопазирии мавсуфро ифода кардаанд: Дар он ҷо як хонаи **сангини** бисёр хуб аз қадимулвақт мондагӣ мебошад, ки ободии ӯро касе намедонад [7, с.138]. Ба сари мазори бузургвори мазкур хонақоҳи **сангин** ва Мадраса мавҷуд аст [3, с.144].

Аз забоншиносони тоҷик профессор С.Низомова, ки доир ба калимасозии асарҳои насрии устод Садриддин Айнӣ машғул шудааст, ба ин вижагии пасванди **–ин** таваҷҷуҳ карда, чунин андешаро манзур мекунад: «Бо исми модӣ ва маънӣ омада (пасванди **–ин** – Б.Р.), сифати асли месозад, ки ба аломати реша монанд будани ашёро ифода мекунад: *чанги хунин, роҳи вазнин*» [9, с.76].

Гоҳе дар асарҳои мавриди таҳқиқ муодил (омоморфема)-и пасванди **–ин**, яъне ҳамчун пасванди ҷамъбандии арабӣ истифода шудани он ба назар расид. Дар ин сурат, он аз исми сифат гунаи ҷамъи солими ҷинси мардона (дар мисоли калимаи «мазлумин») сохтааст: ... ба имдоди ҷунуди ғайбӣ ва сарфи ҳиммат ва базли ҷаҳд, лашкари афғонро аз он диёр берун карда, вилоятро аз ошӯби фитан пероста, **мазлумини** вилояти мазкурро аз қайди зулми залама начот бахшид [1, с.34].

Хулоса. Яке аз қоркардҳои муҳими пасванди **–ин** вожаҳои ва маънобахшӣ ба калимот аст. Аз баррасии маводди фактологияи дар ихтиёрбуда, ки аз асарҳои насрии охири садаи XIX ва ибтидои асри XX гузида шудааст, мусаллам мегардад, ки пасванди **–ин** дар забони тоҷикӣ ба ҳайси пасвандҳои сермаъно дохил шуда, он чунин вижагиро дар дохили калима рӯнамоӣ мекунад. Аз ин лиҳоз, ба ҳайси пасвандҳои якмаъно мансуб донишҷӯи ин унсурҳои грамматикӣ, ки дар таҳқиқоти бархе забоншиносон ишора шудааст, мавриди шубҳа қарор негарад. Ин тартид, пеш аз ҳама, дар заминаи таҳлили шоҳиди барзиёде, ки дар мақола сурат гирифт, ба даст омадааст.

Муоинаи далелҳо аз он шаҳодат медиҳад, ки пасванди **–ин** бештар ба исм, шумора ва зарф итлоқ мешудааст. Албатта, дар ҷойгоҳи аввал исм қарор мегирад. Дар ин сурат он бештар барои баёни сифати нисбӣ меояд.

Пасванди **–ин** ва муодили дигари он, яъне **–гин**, дар калимасозӣ нақши ҳагуну ҳамсонро надоранд. Таносуби қорбасти онҳо аз он шаҳодат медиҳад, ки гунаи **–ин** нисбат ба **–гин** хеле серистеъмол будааст. Истифодаи калимаҳое, ки бо ин пасванд сохта шудаанд, дар асарҳои мавриди таҳқиқ барои таъсирбахшу образнок гаштани андешаи суҳанварон мусоидат кардааст.

ПАЙНАВИШТ:

1. Бўстонӣ, М.С. *Тухфаи шоҳӣ. Таҳиягари матн, муаллифи муқаддима ва ҳавошӣ Абдулов Зиёдулло Назарович [Матн] / М.С. Бўстонӣ. – Душанбе, 2022. – 360 с.*
2. *Валиев, Ҷ. Роҳҳои калимасозии исми дар осори Абдулҳамид Самад: дисс. номз. илмҳои филол.: 6D020500 – Филология (6D020502 – Забони тоҷикӣ) [Матн] / Ҷ. Валиев. – Душанбе, 2023. – 182 с.*

3. Гулшанӣ, М. Таърихи ҳумоюн. Ба чоп тайёркунанда, муруттиб ва муаллифи сарсухан Ҷӯрабек Назриев [Матн] / М. Гулшанӣ. – Душанбе: Пайванд, 2006. – 168 с.
4. Забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн]. Қисми 1. Лексикология. Фонетика. Морфология. – Душанбе: Маориф, 1982. – 461 с.
5. Қобилов, А. Хусусиятҳои калимаҳои сохта дар «Тарҷумаи «Тафсири Табарӣ» (исму сифат): дисс. номз. илмҳои филол: 10.02.01 – Забони тоҷикӣ [Матн] / А. Қобилов. – Душанбе, 2023. – 175 с.
6. Мирзоев, Г. Именное суффиксальное словообразование в современном таджикском языке: автореф. дис... канд. филол. наук. 10.02.02 [Текст] / Г. Мирзоев. - Душанбе, 1987. – 20 с.
7. Мустаҷир, А. Рӯзнамаи сафари Искандаркӯл. Ҳозиркунандагони чоп ва муаллифони муқаддимаву тавзеҳот Аълоҳон Афзаҳод ва Мирзо Муллоаҳмадов [Матн] / А. Мустаҷир. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 176 с.
8. Ниёзӣ, Ш. Исм ва сифат дар забони тоҷикӣ [Матн] / Ш. Ниёзӣ. – Сталинобод, 1954. – 48 с.
9. Низомова, С. Калимасозӣ дар насри бадеӣ ва публицистии Садриддин Айнӣ: дисс. докт. илмҳои филол: 10.02.22 – Забони халқҳои кишварҳои Аврупо, Осиё ва бумиёни Америка ва Австралия (забони тоҷикӣ) [Матн] / С. Низомова. – Душанбе, 2019. – 328 с.
10. Рустамов, Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик [Матн] / Ш. Рустамов. - Душанбе, 1972. – 77 с.
11. Рустамов, Ш. Таснифоти ҳиссаҳои нутқ ва мавқеи исм. / Ш. Рустамов. – Душанбе: Ирфон, 1972. – 88 с.
12. Рустамов, Ш. Исм. Монография [Матн] / Ш. Рустамов. - Душанбе: Дониш, 1981. – 220 с.
13. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX) (ибора аз ду ҷилд) . Ҷилди 1. – М.: СЭ, 1969. – 951 с.; Ҷилди 2. – М.: СЭ, 1969. – 949 с.
14. Хонларӣ, П.Н. Дастури забони форсӣ [Матн] / П.Н. Хонларӣ. – Техрон: Тӯс, 1363. – 373 с.
15. Ҷумъаев, М. Хусусиятҳои лексикӣ семантикӣ ва калимасозии иқтибосоти арабӣ дар асарҳои насри Абдурраҳмони Ҷомӣ (дар заминаи «Нафаҳот-ул-унс» ва «Баҳористон»): дисс. докт. илмҳои филол: 10.02.01 – Забони тоҷикӣ [Матн] / М. Ҷумъаев. – Душанбе, 2022. – 404 с.

REFERENCES:

1. Bustoni, M.S. Tuhfai Shohi. Text prepared, with introduction and commentary by Abdulov Ziyodullo Nazarovich. Dushanbe, 2022. 360 pp.
2. Valiev, J. Ways of Noun Word Formation in the Works of Abdulhamid Samad: Candidate of Philological Sciences dissertation: 6D020500 – Philology (6D020502 – Tajik Language). Dushanbe, 2023. 182 pp.
3. Gulshani, M. Tarikhi Humoyun. Prepared for publication, compiled, and with a foreword by Jurabek Nazriev. Dushanbe: Payvand, 2006. 168 pp.
4. Modern Literary Tajik Language. Part 1: Lexicology. Phonetics. Morphology. Dushanbe: Maorif, 1982. 461 pp.
5. Qobilov, A. Features of Derived Words in the “Translation of Tafsir Tabari” (Nouns and Adjectives): Candidate of Philological Sciences dissertation: 10.02.01 – Tajik Language. Dushanbe, 2023. 175 pp.
6. Mirzoev, G. Nominal Suffixal Word Formation in the Modern Tajik Language: Abstract of Candidate of Philological Sciences dissertation: 10.02.02. Dushanbe, 1987. 20 pp.
7. Mustajir, A. Travel Diary of Iskandarkul. Prepared for publication and with introduction and notes by A’lokhon Afzahzod and Mirzo Mulloahmadov. Dushanbe: Irfon, 1989. 176 pp.
8. Niyozzi, Sh. Noun and Adjective in the Tajik Language. Stalinabad, 1954. 48 pp.

9. *Nizomova, S. Word Formation in the Fictional and Journalistic Prose of Sadriddin Aini: Doctor of Philological Sciences dissertation: 10.02.22 – Languages of the Peoples of Europe, Asia, and Indigenous Peoples of America and Australia (Tajik Language). Dushanbe, 2019. 328 pp.*
10. *Rustamov, Sh. Noun Word Formation in the Modern Literary Tajik Language. Dushanbe, 1972. 77 pp.*
11. *Rustamov, Sh. Classification of Parts of Speech and the Position of the Noun. Dushanbe: Irfon, 1972. 88 pp.*
12. *Rustamov, Sh. Noun. Monograph. Dushanbe: Donish, 1981. 220 pp.*
13. *Dictionary of the Tajik Language (from the 10th to the early 20th century) (in two volumes). Vol. 1. Moscow: SE, 1969. 951 pp.; Vol. 2. Moscow: SE, 1969. 949 pp.*
14. *Khanlari, P.N. Grammar of the Persian Language. Tehran: Tus, 1363 (1984/85). 373 p., PP. 159–171.*
15. *Jumayev, M. Lexical-Semantic Features and Word Formation of Arabic Borrowings in the Prose Works of Abdurahmon Jami (Based on “Nafahat al-Uns” and “Bahoriston”): Doctor of Philological Sciences dissertation: 10.02.01 – Tajik Language. Dushanbe, 2022. 404 pp.*